

V. Oláh György

Országos Középiskolai
Kémiaverseny

Döntő

I. kategória

2019. február 22-23.

Budapest

I. kategória
Döntő

V. Oláh György Országos Középiskolai Kémiaverseny

A feladatsorokat lektorálta:

Dóbiné Cserjés Edit

Együttműködő partnerek:

Támogatók:

RICHTER GEDEON

bookline

2019. február 22.

E-mail cím: olahverseny@gmail.com

Honlap: olahverseny.ch.bme.hu

2./15

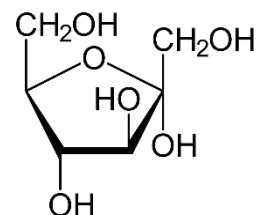
Feleletválasztós (10p)

- Az alábbiak közül melyik a réz vegyértékelektron szerkezete?
  - [Ne] $3s^2 3d^9$
  - [Ar] $4s^1 3d^{10}$
  - K,L,M $4s^2 3d^9$
  - [Kr] $5s^1 4d^{10}$
- Melyik fém sója az alabástrom?
  - nátrium
  - réz
  - magnézium
  - kalcium
- A fehérjéket irreverzibilisen koagulálni (kicsapni) az alábbi módokon lehet:
  - erős sav/bázis, magas hőmérséklet, könnyűfémsók
  - gyenge sav/bázis, alacsony hőmérséklet, könnyűfémsók
  - erős sav/bázis, magas hőmérséklet, nehézfémsók
  - gyenge sav/bázis, alacsony hőmérséklet, nehézfémsók
- Két folyadék közül az az illékonyabb, amelyiknek
  - magasabb a forrpointja.
  - alacsonyabb a forrpointja.
  - az illékonyság független a forrpointtól.
  - magasabb az olvadáspontja.
- Az helyes sorrend növekvő ionátmérő alapján
  - F^- ; Na^+ ; Mg^+ ; Mg^{2+} ; Al^{3+}
  - Al^{3+} , Mg^+ , Mg^{2+} , Na^+ , F^-
  - F^- , Al^{3+} , Mg^+ , Mg^{2+} , Na^+
  - Al^{3+} , Mg^{2+} , Mg^+ , Na^+ , F^-

6. A mikrohullámú sütőben 2 percig melegített kávé cukor hozzáadására hevesen forni kezd. Ennek a magyarázata az, hogy
- a cukor oldódása exoterm folyamat.
  - a kávé túlhevített folyadékként viselkedik.
  - a kávéből kioldódott aromák kémiai reakcióba léptek a cukorral.
  - a cukor a hő hatására bomlani kezd, mely során gáz képződik.

7. Melyik molekula látható az ábrán?

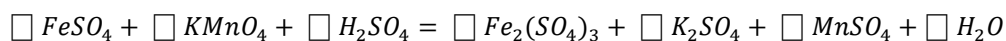
- β -L-fruktóz
- α -D-fruktóz
- β -D-glükóz
- α -L-glükóz

8. Egy elektron töltése egyenlő:

- $96\,485 \frac{C}{mol}$
- $6,63 \cdot 10^{-34} Js$
- $8,314 \frac{J}{mol \cdot K}$
- a Faraday-állandó és az Avogadro-szám hányadosával.

9. Rendezd az alábbi redox egyenletet:

- 5, 1, 4, 3, 1, 1, 4
  - 10, 2, 8, 5, 2, 2, 8
  - 20, 4, 16, 10, 4, 4, 16
  - 10, 2, 8, 5, 1, 2, 8
10. Melyik magyar tudós nem részesült Nobel-díjban az alábbiak közül?
- Békésy György
  - Szent-Györgyi Albert
  - Szilárd Leó
  - Oláh György

Ipari feladat (10p)

Az alábbiakban 5 rendkívül fontos anyag gyártásáról találsz 1-1 rövid leírást, illetve 1-1 ábrát. **Párosítsd** a leírást a képpel és **nevezd meg** az előállított anyagot/gyártási technológiát!

A) Az alapanyagokat (fém-oxidok, fém-karbonátok, homok) aprítják, összekeverik, majd kemencében melegítik kb. 1500 °C-ig. Ezután az olvadékot inert gázzal töltött térben olvadt ón felületére vezetik, ahol megkezdődik annak lehülése. A lehülés után a kész terméket görgők segítségével szállítják el, illetve darabolják fel. Jelentős a rossz minőségű/újrahasznosítandó termék belekeverése az alapanyagok közé.

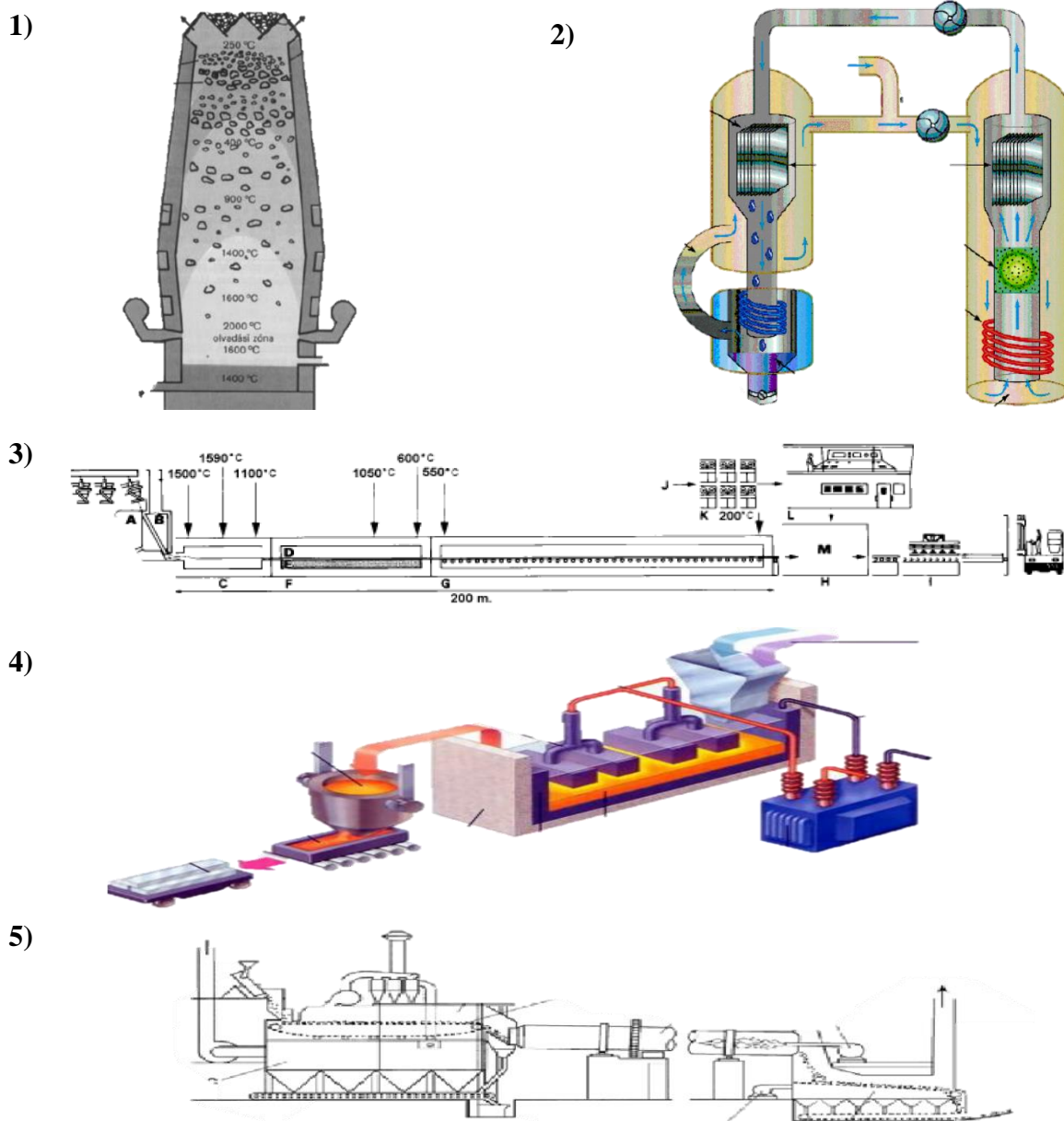
B) A kalcium-karbonát tartalmú alapanyagot (mészkő, dolomit, kréta, márga) vasoxid, homok és alumínium-oxid tartalmú anyagokkal keverik, őrlik össze, majd egy forgódobos kemencébe, ún. klinkerkemencébe vezetik. A kemencét a legkülönbözőbb fűtőanyagok égetésével tartják forrón, legjellemzőbb azonban a szén és a petrolkoks. A kész terméket úgy kapják, hogy a klinkerkemence termékét gipsszel őrlik össze.

C) A technológia „lelke” egy 10-30 méter magas tűzálló téglával bélelt acéltorony, melybe felülről táplálják be az alapanyagot és a segédanyagokat. Az alapanyag rendszerint magnetit, hematit, limonit vagy sziderit. A torony alján forró, előhevített levegőt táplálnak be nagy térfogatárammal. A termék elvétele olvadt állapotban történik a kemence alján, és általában további feldolgozást igényel.

D) Az alapanyagul szolgáló vörös színű érc az értékes komponens mellett jelentős mennyiségű egyéb anyagot is tartalmaz. Ezeket lúgos mosással, komplexképzéssel, szűréssel és lecsapatással választják el a feldolgozni kívánt anyagot. Ezután hevítéssel kezelik tovább, majd az így kapott fehér, porszerű anyagot kriolitban oldják fel 1000°C-on, és elektrolíziskemencében, elektromos áram segítségével nyerik ki a célterméket.

E) Heterogén katalízisű, gázfázisú egyensúlyi reakció. Az egyik kiindulási anyagát a levegőből nyerik nyomásvaltoztatásos adszorpció vagy hűtött-kompressziós technológiával.

A másik alapanyagot legtöbbször a metán vízgőzös reakciójával állítják elő és általában szintén nyomásváltoztatásos adszorpcióval tisztítják. A gázelegy reakciója 400-450°C-on zajlik le kb. 20 MPa nyomáson, a katalizátor Fe/Fe₂O₃ Al₂O₃ hordozón K₂O promótor jelenlétében. A terméket lekondenzáltatják a gázelegyből, az el nem reagált gázokat recirkuláltatják. A világon legnagyobb mólyszámban előállított vegyipari termék.

2019. február 22.

E-mail cím: olahverseny@gmail.com

Honlap: olahverseny.ch.bme.hu

6./15

Számítási feladatok (30p)

1. Egy hétköznapi forgalomban is kapható szabványos PB gázpalackban 11,5 kg tömegű gázelegy van, melynek átlagos moláris tömege 52,4 g/mol.

Ma Magyarországon a vezetékes gáz ára nettó 2,865 Ft/MJ, míg egy 11,5 kg-os gázpalack ára 5000 Ft, az üres palackot pedig 1000 Ft-ért válthatjuk vissza. **(9p)**

- Milyen a gázelegy térfogatszázalékos összetétele?
- Mekkora hő fejlődik a palack teljes tartalmának elégetése során?
- Melyik alternatíva a gazdaságosabb? Válaszodat számítással indokold!

$$\Delta_k H (\text{propán}_{(g)}) = -104 \text{ kJ/mol}$$

$$\Delta_k H (\text{bután}_{(g)}) = -126 \text{ kJ/mol}$$

$$\Delta_k H (\text{CO}_{2(g)}) = -394 \text{ kJ/mol}$$

$$\Delta_k H (\text{H}_2\text{O}_{(g)}) = -242 \text{ kJ/mol}$$

2. Egy analitikai laborba egy szürkésbarna anyagot hoztak be, annak anyagi minőségének meghatározására. A minta elemanalízise alapján 13,79 tömegszázalék káliumot, 18,37 tömegszázalék krómot, 22,61 tömegszázalék kén és 45,23 tömegszázalék oxigént tartalmaz. A vegyület képletét meghatározva rájöttek, hogy átkristályosítással különleges színű kristályokat kaphatnak. Ezért 25°C-on 50 g anyagot oldottak 250 g vízben, majd 0°C-ra hűtötték le az oldatot. **(6p)**

- Mi a kérdéses vegyület képlete?
- Hány gramm kristályos anyagot kaptak, ha tudjuk, hogy a keresett vegyület 12 kristályvízzel kristályosodik ki?
- Milyen színűek lettek a kristályok?

0°C-on 4,0 g anyag oldódik 100 g vízben, 25°C-on a telített oldat 20 tömegszázalékos.

3. 5 g tömegű bárium-karbonátból, kálium-nitrátból és ezüst-kloridból álló porkeveréket vizsgáltunk. Először vízben próbáltuk meg feloldani, azonban a keverék egy része oldhatatlan volt, így azt kiszűrtük. A porkeverék oldhatatlan részéhez 1:1-es hígítású sósavat adva, a minta egy része gázfejlődés mellett feloldódott (1). 245 cm^3 standard nyomású $25 \text{ }^\circ\text{C}$ -os gáz keletkezett mely a meszes vizet zavarossá teszi (2) (a gáz nagy fölöslege esetén a csapadék visszaoldódik (3)). A porkeverék azon része, mely továbbra is oldhatatlan, fehér színű. Ammóniában oldva (4) és az oldatot lúgosítva, majd formaldehiddel (HCHO) reagáltatva $86,7 \text{ cm}^3$ standard állapotú CO_2 gáz keletkezik (5).
- (8p)**

- Írd fel a számozott reakciók egyenleteit!
- Számítsd ki a porkeverék tömegszázalékos összetételét!
- Mekkora tömegű csapadék keletkezett a sósav által fejlesztett gáz meszes vízben történő elnyelődésekor?

4. Bandi a laborban a kísérletezés végén azt vette észre, hogy túl sok nátrium-hidroxid oldatot öntött ki az elvégzendő feladathoz. Ahelyett, hogy a maradék lúgot helytelenül a lefolyóba öntötte volna, kiszámolta, hogy mennyi 2-es pH-jú sósavval tudná semlegesíteni. Azonban a semlegesítéshez véletlenül a 2-es pH-jú sósav helyett ugyanilyen koncentrációjú kénsav oldatot használt. (A számolások során vegyük úgy, hogy a kénsav disszociációja során mind a két lépésben erős savként viselkedik.) **(7p)**

- Mennyi lett a keletkezett oldat pH-ja, ha 100 ml 10-es pH-jú nátrium-hidroxid oldatot szeretett volna semlegesíteni? (Az oldat térfogatváltozása elhanyagolható.)
- Mennyi nátrium-hidroxid oldatra lenne szükség, hogy ezt az oldatot semlegesítse?

Gondolkodtató kérdések (5p)

1. Mivel magyarázható, hogy a vágott virág tovább eltartható rézedényben, mint üvegedényben? **(2p)**
2. Miért fontos a malmok megfelelő szellőztetése? Hogyan alakulhat ki robbanászerek nélkül robbanás? **(2p)**
3. Miért világít a szentjánosbogár, ha nincs is benne lámpa? **(1p)**

Gondolatkísérlet (8p)

A gondolatkísérlet megoldása egy konkrét kémiai anyag. A feladat ennek a meghatározása egyértelmű módon. Ehhez szükséges a megfelelő reakcióegyenletek feltüntetése, melyeket számozással jeleztünk. A teljes értékű megoldáshoz szükséges a megoldás menetét is megadni. Ehhez feltüntetendők a számokkal jelölt reakcióegyenletek és ezek alapján a lehetséges ionok, továbbá a reakciók sorozatából jelölendő, hogy miként szűkül le a keresett ionokra a megoldás. A végleges megoldás az anyag képletéből, a kért egyenletekből és a megoldáshoz vezető logikusan leírt útból tevődik össze.

Egy fehér kristályos anyagot találtunk, mely vízben jól oldódik, vizes oldatának kémhatása enyhén savas. A vizes oldatban sósav és kénhidrogén víz hozzáadására sem keletkezik csapadék, azonban ammónium-szulfid oldat hatására fehér csapadék válik le (1). A csapadék sósavban oldódik (2). Az így keletkezett oldat egyik feléhez nátrium-hidroxidot adva fehér csapadék válik le (3), mely a reagens feleslegében feloldódik (4). A másik feléhez ammónia oldatot adva szintén fehér csapadék válik le (5), mely a reagens feleslegében feloldódik, és szintelen oldat keletkezik (6). Az eredeti oldathoz ezüst-nitrát oldatot adva sárga csapadék válik le (7), mely tömény salétromsavban sem oldódik. Klóros vízzel diklórmetán jelenlétében összerázva az alsó fázis lila színű lesz (8).

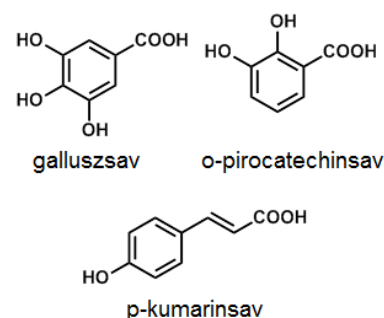
Esettanulmány (12p)

Fenolos vegyületek a borban

Hajós György

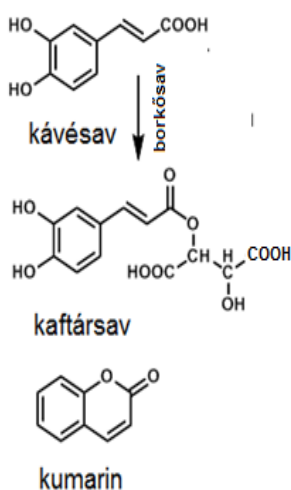
A borban levő fenolok és polifenolok lényegében 3 vegyületcsoportra oszthatók [1,2]:

- nem flavonoid hidroxibenzoésav és fahéjsav származékok;
- flavonoid vegyületek;
- tanninok.

A nem flavonoid hidroxibenzoésav és fahéjsav származékok néhány képviselőjének (galluszsav, o-pirotechinsav és p-kumarinsav) szerkezeti képlete látható a 1. ábrán.

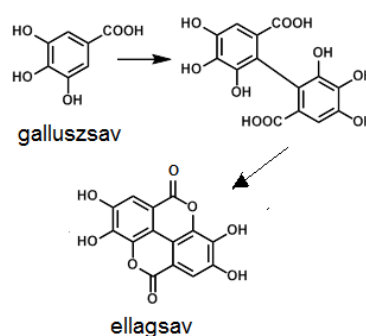
1. ábra: Nem flavonoid fenolos vegyületek a borban

2. ábra: Fahéjsav alapú fenolszármazékok észtereződése és gyűrűzáródása kumarinná.

A karbonsavak nagyon sok esetben észtert képeznek a borkósav hidroxil csoportjával, és így fordulnak elő a borban. Így pl. a kávésavból kaftársav jön létre. Szintén jellegzetes átalakulást szenvednek a fahéjsav származékok: a karboxi csoport belső gyűrűzárását hajtja végre és kumarin származékok keletkeznek (2. ábra).

A hidroxibenzoésavak egy másik fontos kémiai átalakulása a galluszsav dimerizációja ellagsavvá. E folyamatnak főként a hidrolizálható tanninok kialakulásánál van lényeges szerepe (3. ábra)

3. ábra: A galluszsav dimerizációja és átalakulása ellagsavvá

2019. február 22.

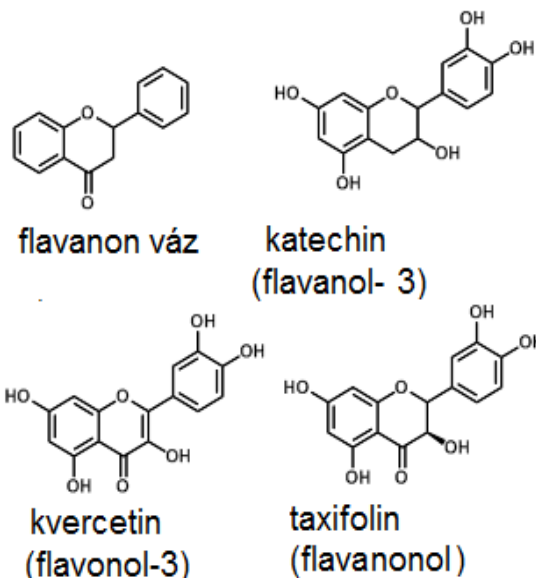
E-mail cím: olahverseny@gmail.com

Honlap: olahverseny.ch.bme.hu

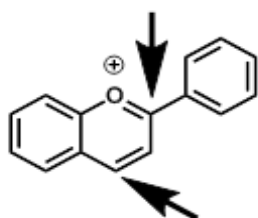
11./15

A flavonoid elnevezés a latin flavus (sárga) szóból ered. E vegyületcsoport képviselői sárga színűek. Közös jellemzőjük, hogy két benzolgyűrűn hidroxil csoportokat tartalmaznak, ezért a polifenolokhoz soroljuk őket. Néhány jellegzetes képviselőjük a katechin, kvercetin, taxifolin (4. ábra).

Szintén a fenolos vegyületekhez tartoznak a pozitív töltésű antocianinok. A borban egyik legfontosabb ilyen származék a malvidin. Az antocianinok érdekes sajátossága a vörös színük. E vegyületek a vörösbor legfontosabb pigmentjei. A stabil benzopirilium gyűrűt tartalmazó vegyületekben a pozitív töltés delokalizációban vesz részt, ezért a nyíllal jelzett szénatomok parciális pozitív töltéssel rendelkeznek, nukleofil reagensek ezekben a pozíciókban intézhetnek támadást (pl. hidrogénszulfid anion, ld. az előbbi, „A bor élete” c. közleményben a kénezésről szóló alfejezetet) (5. ábra).

4. ábra: A borban előforduló néhány fontos flavonoid vegyület

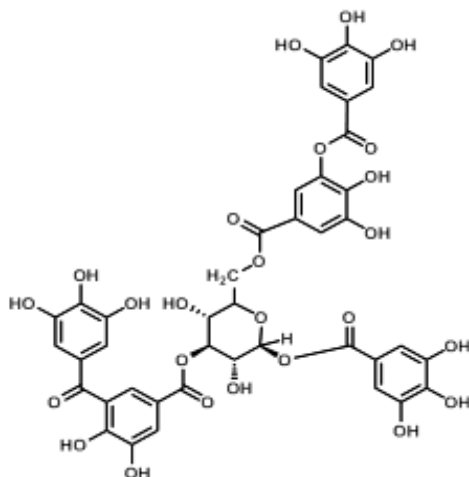
benzopirilium kation (antocianidin)

5. ábra A benzopirilium kation és érzékenysége nukleofil reagensekkel szemben

A polifenolok, beleértve az antocianinokat is, gyakorlatilag a szőlő héjában találhatók. Emiatt van szükség a kékszőlő speciális feldolgozására, azaz a napokig tartó csömöszölésre. Ezalatt lehetővé válik, hogy a polifenolok bejussanak a mustba.

A tannin fontos szerepet tölt be a bor életében. A „tannin” kifejezés a bőriparból ered: a bőr cserzésénél használják, ilyenkor a fehérjével polimert képez, erős hidrogén-hidak jönnek létre, és a cserzett bőr így ellenáll a víznek, hőhatásnak, mikrobiális behatásnak. A borászatban a „tannin” a fenolos vegyületek egy csoportjára használatos, melyek közös tulajdonsága a vízdékonyság, az 500-3000 közötti molekulatömeg és kölcsönhatási készség fehérjékkel, poliamidokkal.

Két csoportba soroljuk a tanninokat: hidrolizálható és kondenzált tanninok. A hidrolizálható tanninok a galluszsav (vagy ellagsav) szénhidráttal képzett kopolimerjei. A 6. ábra ezt a szerkezeti lehetőséget mutatja be. A kereskedelemben kapható „tannin” ilyen típusú vegyületek elegye.

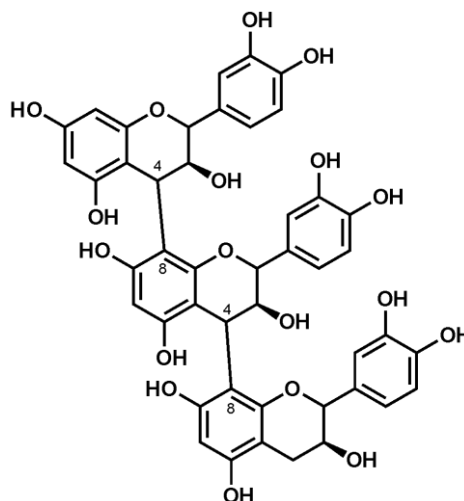

6. ábra. Az 1-galloil-3,6-digalloil-glükóz – egy hidrolizálható tannin

Meg kell jegyezni, hogy a tanninok felosztása „hidrolizálható tanninokra” és „kondenzált tanninokra” csupán történeti eredetű, mivel mindkét vegyületcsoport – bár különböző körülmények között – hidrolízist szenvedhet. A két kifejezéssel inkább a polimereket képező monomereket (galluszsav-ellagsav glükozidos konjugátumai, ill. flavánok) különböztetjük meg.

A kondenzált tanninok csoportjába olyan flavonoid polimerek tartoznak, melyben a gyűrűvázakat C-C kötés köti össze. A leggyakrabban katechin molekulák kapcsolódnak egymáshoz trimer, tetramer, vagy még magasabb tagszámú polimer formájában. A 7. ábra egy 4-8,4-8 trikatechin szerkezetét ábrázolja. Ezek a polimerek procianidineknek is tekinthetők: sav és oxigén hatására hidrolízist szenvedhetnek és a vörös színű

cianidinekké alakulhatnak.

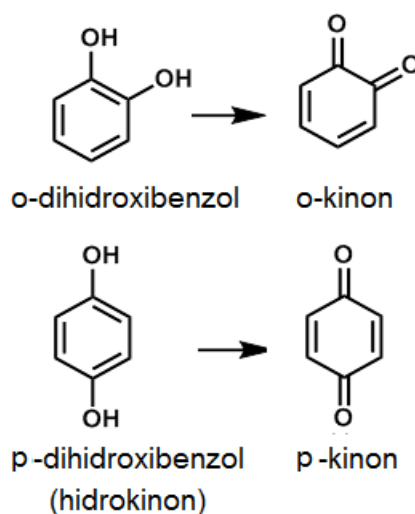
7. ábra. 4-8,4-8 trikatechin: egy kondenzált tannin

E helyen kell szólnunk a polifenolok antioxidáns hatásáról. Mindazon polifenolok, melyek *orto* vagy *para* helyzetben tartalmazznak hidroxil csoportot, könnyen reagálnak az oxigénnel és kinonokat eredményeznek. (8. ábra). Az *o*- és *p*-dihidroxi-fenil származékok kiemelt jelentőségűek azért, hogy redoxi rendszert képezhetnek.

A polifenoloknak ez a redukáló képessége alapvető szerepet játszik a vörösbor életének alakulásában. A bor életéről szóló, előző cikkünkben – a kénezéssel kapcsolatban – már elemeztük, hogy az oxigén milyen sokrétűen alakítja át a borokat, legtöbbször esetében

előnytelenül. A vörösborban jelenlévő polifenolok azonban reakcióba léphetnek a levegő oxigénjével, és kifejtik redukáló hatásukat. Ez az oka annak, hogy a vörösboroknál csak kis mennyiségű kénezést alkalmazunk, hiszen a kén-dioxidnak a redukáló funkcióját a polifenol részben elláthatja. (Továbbra is szükség van azonban kis mennyiségű kén-dioxidra annak antimikrobiális hatása miatt.)

Az antioxidáns hatással kapcsolatban fontos kitérni a vörösbor egészségre gyakorolt hatására. Ismert a „francia paradoxon” jelenség, mely szerint annak ellenére, hogy a francia étrendben jelentős mértékben szerepelnek zsíros ételek, az érrendszeri betegségek kialakulása és a halálozás mértéke szignifikánsan kisebb, mint Európa északi felében. Ebben szerepet játszhat a vörösbor antioxidáns hatása: a polifenolok védik az ér falát, gátolják azokat a gyökös folyamatokat, melyek következtében a plakkok kialakulnak. A mértékletes vörösbor-fogyasztás (férfiaknál napi 200-300 ml, nőknél napi 100-200 ml) tehát egészséges. Az antioxidáns hatás mellett a vörösborban található vegyületek más hatásokat is kiváltanak. Az összkoleszterinszintet csökkentik, azonban a protektív, védő szerepű, a vérben megtalálható HDL szintjét növelik.

8. ábra Dihidroxibenzolok és kinonok oxidációs/redukációs egymásba alakulása

Irodalom

[1] Y. Margalit: *Concepts in Wine Chemistry*, The wine appreciation Guild ed., San Francisco, 2004.

[2] Eperjesi Imre, Kállay Miklós, Magyar Ildikó: *Borászat*. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 1998.

KÉRDÉSEK

1. Rajzold fel a borkősav szerkezeti képletét!
2. Milyen szerkezeti tulajdonsággal indokolnád, hogy a flavonoidok színesek?
3. Mit jelent a szövegben található nukleofil kifejezés? Írj fel két nukleofil reagenst!
4. Mit nevezünk kopolimernek?
5. Ahogy a forrás is írja, a hidrokinon/kinon átalakulás redoxrendszer része lehet. Ez a redoxrendszer a szervezet sejtjeiben több helyen is, pl. az energiaháztartásért felelős sejtszervecske membránjában is jelen van. Melyik ez a sejtorganellum?
6. Mik a szabad gyökök? Milyen káros hatásuk ismert szervezetünkben?
7. A kapszaicin, a paprikák csípősségét okozó vegyület, szintén fenolszármazékokból vezethető le. A paprikák csípősségének megállapítására a Scoville-skálát használják, mely mértékegysége a SHU (Scoville Heat Unit). Ha egy milliomod rész kapszaicin 15 SHU-nak felel meg, hány kilogramm Habanero paprika (350 000 SHU) kapszaicin tartalmának feleltethető meg 5 g könnygáz (amerikai szabvány szerint 5 300 000 SHU)?
8. A csömöszölés a szőlőszemek sajtolás előtti összezúzása, vagy az erjedő must felszínén úszó törkölykalapnak a must felszíne alá való merítése. Miért szükséges ez a lépés?